

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Český lid**

Vydáváno v letech: **1892, 1957**

Číslo ročníků: **XLIV, 3**

Číslo výtisků: **XLIV, 3**

Datum vydání čísla: **1957**

Stránky: **107, 108, 109, 110, 111, 112**

v předchozím výkladu zjistit, potvrzuje nám, že loštické poháry jsou vskutku výraznou skupinou a osobitým projevem v naší středověké keramice, vyhraněným tvarovým výrazem, který tvoří takřka uzavřený samostatný soubor a nemá — až na základní slohové znaky — přímé příbuznosti se středověkou keramikou českou a moravskou ani s keramikou cizí. Třebaže se loštické poháry tvarově jen nepatrně vyvíjely, přece mají své místo v slohovém proudění 15. století. Datování loštických pohárů typu 2, 3 a, b) do 2. poloviny, ba do poslední třetiny 15. století je nutno po nálezů pokladu hornoborského a po nálezech budínských

⁵⁶ Dr. Karel Černohorský, vedoucí pracovník a přednosta středověkého oddělení, AÚ ČSAV, pobočka Brno, připravuje podrobné zpracování loštických pohárů. Hovořil o nich též na archeologické konferenci v Praze v září 1950. Jeho přednáška však (kterou jsem neslyšela a kterou neznám) nebyla bohužel publikována, takže se k ní zde nemohu odvolávat. — Článek, zde uveřejněný, přednesla autorka ve stručnější verzi při pracovním zasedání Archeologického ústavu ČSAV v Liblicích dne 15. března 1957.

považovat za jasné a konečné. Otevřená zůstává ještě spodní hranice; neboť všude tam, kde bychom mohli zachytit loštické poháry již před polovinou 15. století, (dokonce i typ 3 b), máme po ruce jen starší záznamy málo přesné a málo spolehlivé, které nelze kontrolovat, ježto nálezy zmizely (Dražice). Ani nálezy budínské neskýtají zde dosti jistoty. Zbývá tedy jen přesně vedený archeologický výzkum k ověření a určení této spodní hranice. Dokud k němu nedojde, nemůžeme říci, přes všechny zde naznačené slohové souvislosti pohárů s raným 15. stoletím, kdy se výroba loštických pohárů typu 2, 3 a, b) začíná. A poněvadž loštické poháry, jako poutaly dříve pozornost sběratelů, přitahují nyní zájem badatelů, bylo by jen spravedlivou splátkou na dluh, který máme vůči naší středověké keramice, kdyby k takovému výzkumu došlo co nejdříve. Pak bychom se jistě brzy dočkali v krásné publikaci podrobného vědeckého zpracování dosud nejcharakterističtější skupiny středověké moravské keramiky, loštických pohárů!⁵⁶

ETHNOGRAFICKÉ ZVLÁŠTNOSTI VE ZPŮSOBU ŽIVOTA A KULTUŘE VOLYŇSKÝCH ČECHŮ

I VA HEROLDOVÁ

II.

Rusko 60. a 70. let minulého století nastupuje již také cestu kapitalistického rozvoje. Ruská vesnice prožívá přechodné poreformní období, v němž se kapitalistický systém hospodaření střetává se starou feudální robotní soustavou, která ještě dlouho přežívá.

Hlavním centrem produkce obilí carského Ruska v 70. letech 19. století a hlavním střediskem zemědělského kapitalismu staly se jihozápadní černozemní gubernie, mezi něž patřila i Volyň.¹ Jedním z předpokladů rozvoje kapitalismu v těchto oblastech bylo ohromné množství úrodné půdy — černozemi, která i při zaostalé zemědělské technice a extensivním hospodaření dávala dobrý výnos. To byl také jeden z důvodů, proč se snažila carská vláda o její maximální využití osídlením neobydlených krajů a zúrodněním ohromných prostor ladem ležící půdy.²

I když kapitalismus dosáhl v těchto okrajových územích carského Ruska už určitého stupně rozvoje, přece život ukrajinské vesnice v této době byl a ještě dlouho zůstal — obrazem vesnice feudální. Čím byl

určován a v čem se projevoval tento feudální charakter ukrajinské vesnice? Nevolnictví bylo zrušeno teprve v roce 1861, to znamená, že rozvoj výrobních sil a především výrobních prostředků nedosáhl a ještě ani nemohl dosáhnout takového stupně, aby se tyto změny odrazily na vesnici, v životě ukrajinského mužíka a jeho kultuře. Vedle primitivního způsobu hospodaření, s nímž byl spojen značný vliv soustavy „odpracovávání“ — byl to ještě podíl naturálního hospodářství (poměrná soběstačnost ukrajinského mužíka, i když už hodně narušena trhem a lichvářským kapitálem),³ v němž silně dožíval feudalismus.

Tomuto stupni rozvoje výrobních sil odpovídal i kulturní obraz ukrajinské vesnice na Volyni v 60. letech minulého století. Byl to obraz mužické vesnice, která ještě neprotrhla závoj feudálního tmářství a zaostalosti. Bezmezná moc báťušky popa a pravoslavného náboženství spolu s negramotností ukrajinského obyvatelstva jen podporovaly víru ukrajinského mužíka v pověry a čáry. Tradiční lidová kultura byla jedinou

¹ V. I. Lenin, Sebrané spisy, sv. 3, str. 214.

² Všimněme si popisu volyňské gubernie, uveřejněném v Lumíru v r. 1856, tedy v době, kdy byla žhavá otázka vystěhovalectví z našich zemí a kdy se už objevovaly tendence obrátit směr vystěhovalectví do Ruska. Otištěný článek je výtahem z vyprávění německé cestovatelky, jež sama Volyň poznala. I když si musíme odmyslet určitý „narůžovělý“ romantický kolorit daný popisu „panenské“ země, pro níž bylo třeba získat osadníky, přece máme před sebou obraz volyňské gubernie, zachycený několik let před příchodem českých vystěhovalců. „Takž i příroda hostinně přijímá všecky, již do země té vstupují a v nesmírných lesích, na dalekých zelených nivách, rozlehlých stepech, poskytuje nesmírného prostoru k obydlím, novému osení a žnám. Půda ještě mladá a svěží, a dává dobro-

volně a hojně, čeho se jinde tvrdou prací dobývati musí. Člověk nezaňal ještě všech míst, všech skalních výšin a tichých úvalův; vesnice není ještě vedle vsi, volně a krásně rozkládá se ještě mezi nimi příroda; vzduch ještě nezakalen parou fabrik a lokomotivův, poutník může ještě sníti, že pánem jest krajiny, již kráčí; zákaz, šrank na silnici nebo u mostu nestaví chůze jeho.“ Lumír 1856, str. 718.

³ Města na Volyni, prosta průmyslu i řemeslné výroby byla výlučně obchodními a lichvářskými centry a byla v rukou židů. Nejvýznačnějším městem v tomto směru bylo v 70. letech 19. století Dubno, kde se uzavíraly všechny kupní smlouvy, t. zv. kontrakty, a které se také stalo hlavní výchozí stanicí vystěhovalců při osídlování Volyně.

kulturou existující v té době na vesnici. Společenský život ukrajinské vesnice nepřesahoval rámec lidových a náboženských zvyků a slavností.

Abychom si učinili konkrétní představu o kulturní úrovni ukrajinské vesnice na Volyni, všimneme si některých forem způsobu života. V nich se výrazně projevoval rozdíl mezi zaostalou feudálně-patriarchální vesnicí na Ukrajině a nově přichozími osidleními, v našem případě Čechy, pocházejícími z vyspělé průmyslové země. Setkaly se tu dva světy, které i když v určitém ohledu příbuzné (jazyk), udivovaly se navzájem často až nepochopitelnou rozdílností hospodářských a společenských návyků a snah. Dotkneme se stručně některých jevů materiální kultury, v nichž se obrazil patriarchálně-feudální stupeň hospodářství ukrajinské vesnice a které pro svou primitivnost a zaostalost se tak rády stávají předmětem zájmu ethnografie. Ten — v této zaostalosti a primitivnosti — často vidí výhradně jen problém ethnicity, opomíje zcela působnost a vliv ekonomicko-společenských podmínek. Jde nám o to, staticky zachytit stav hospodářské a kulturní úrovně Volyně v 60. letech minulého století, abychom pak lépe mohli pochopit smysl hospodářských, společenských a ethnických vlivů Čechů na místní ukrajinské obyvatelstvo a naopak.

* * *

V době českého vystěhovalectví hospodařilo se na Volyni trojpolně. Tato typická feudální zemědělská soustava udržela se v některých oblastech Volyně ještě dlouho po příchodu Čechů. Místy setkali se čeští přistěhovalci i s dvupolním hospodařením. Z obilnin pěstovalo se jen žito, oves, ječmen, proso a pohanka. Pšenice, u níž dosahovali později Češi velkých výnosů, selsa se málo. Pícniny nepěstovaly se vůbec a brambory jen po zahradnicku (v malých ohradách) v blízkosti vesnice. Pole zorávali Ukrajinci většinou rádlím („rálem“), jímž byla často jen přirozeně uzpůsobená větev.⁴ Užívalo se i pluhu, jenž podle výpovědi pamětníků byl celý dřevěný se železnou radlicí. (Místy byla prý i radlice dřevěná, jen okovaná železem.)⁵ Tyto dřevěné pluchy byly těžké na práci, vyžadovaly silného záprahu 6 párů koní a byly proto užívány jen většími sedláky.⁶ Vláčelo se branami z trní, obilí se žalo srpy a místy se dokonce jen vytrhávalo i s kořeny.⁷ Ani mláčení cepem nebylo obvyklé; mlátilo se většinou jen poháněním dobytka po obilí, volně rozloženém po mlatu. O Česích, kteří mlátili svou první úrodu cepy, říkalo místní ukrajinské obyvatelstvo žertem, že „Češi jdou ve své hudebnosti tak daleko, že i při mláčení hrají.“⁸

Hnojení polí, jež je jedním ze základních předpokladů změny extenzivního zemědělství v intenzivní, a s nímž se setkáváme v našich zemích ještě za „hlu-bokého“ feudalismu, bylo na Volyni nejen málo obvyklé, ale bylo vůbec neznámou věcí. Bylo to v době, kdy se už u nás, stejně jako v jiných průmyslových zemích, začala užívat strojená hnojiva a kdy se jejich používání stávalo více a více záležitostí moderní agrobiologie a chemie. Pro českého rolníka, který v té době už dobře znal cenu hnojiva jako důležitého prostředku k zintensivnění zemědělství, jeho vliv na výnosnost polí, stala se dostatečná zásoba chlévské mrvy základním požadavkem pro počátek jeho hospodaření na

Volyni. A zde jsme právě u nejmarkantnějšího rozdílu mezi hospodařením českého a ukrajinského rolníka, rozdílu, který na českého vystěhovalce po jeho příjezdu na Volyni nejvíce zapůsobil. Postup českého a ukrajinského rolníka při obdělávání polí byl spočátku stejný. Oba zorali a zavlačeli pole — jeden sice primitivněji, druhý pokročileji, jeden rádlím a branami z trní, druhý pluhem a vícespřežnými branami s dřevěnými zuby. Ale zde pro ukrajinského rolníka příprava pole pod setbu už končila, zatím co pro českého rolníka bylo zorané pole teprve přípravou k jeho pohození. „Marnotratnictví“ s hnojem, způsobené nevědomostí ukrajinského rolníka, jeho zaostalým způsobem hospodaření (úhorování), zapůsobilo na pečlivého individuálně hospodařícího českého rolníka, který si vážil „hnoje více než zlata“, tak překvapivě, že se dodnes ve vzpomínkách pamětníků zachovala řada vyprávění o příhodách, k nimž došlo na Volyni právě z tohoto protikladu zaostalosti a pokročilosti hospodaření ukrajinského a českého rolníka.

Ukrajinci nejenže nehnojili svá pole, ale hnůj byl jim dokonce velkou zátěží. Chlév nečistili a hnůj nechávali v chlévě tak dlouho, pokud v něm dobytek mohl stát. Často podle vyprávění Volyňských Čechů tak dlouho „až jim kráva lezla střechou ven“. Pak bylo pro ně mnohem výhodnější, než vyvážet hnůj a zavážet jim cesty a rybníky (což se také občas dělo), postavit opodál nový chlév (velmi primitivní konstrukce, bez stropu, s pletenými stěnami a s doškovou střechou), převézt do něj krávy a starý chlév za čas, když hnůj vyschl — zapálit. Bylo to lacinější a zbavili se tak hnoje, který jim byl nepotřebný.“⁹ Paní Věra Pospíšilová, 59letá Volyňská Češka z Hlinska, která nyní žije v Ostromeči na Horšovotýnsku, vyprávěla nám veselou příhodu, která se stala jednomu českému vystěhovalci. (Obměn tohoto příběhu máme zaznamenáno několik.) Ten, jako dobrý hospodář zašel krátce po svém příjezdu k jednomu ukrajinskému rolníkovi a požádal ho, zda by si nemohl odvézt z jeho chléva trochu hnoje, jehož tam viděl velké „zásoby“. Došlo k nedorozumění způsobeného vedle neznalosti řeči i nepochopením hospodářského záměru českého rolníka — protože Ukrajinec odmítl. Jak se později zjistilo, měl ukrajinský rolník strach, že jde český přistěhovalce žádat o práci a bude chtít za vyvezení hnoje ještě zaplatit. A jak příhoda skončila? „Hloupi Češi — vyvezl hnůj a ještě děkoval.“ Jinou příhodu vyprávěl zase Václav Kreibich z Meclova.¹⁰ Údiv místního ukrajinského obyvatelstva vzbudilo, když viděli, jak Češi vyvážejí na pole hnůj a sázejí do něj brambory:

⁴ Popisy českých osad na Volyni, *Noviny České; Věrná stráž* 23. 6. 1950, str. 6. Viz Zelenin, *Russische Volkskunde*, Berlin-Leipzig 1927, str. 10.

⁵ Ondřej Červenka, 92letý Volyňský Čech (Ivaniče, Dolinka, okr. Porick), nyní Srby, Horšovský Týn. Viz Zelenin, *Russische Volkskunde*, Berlin-Leipzig 1927, str. 12.

⁶ dtto; Zelenin uvádí záprah do těžkého ukrajinského pluhu 8 párů volů; Červenka 6 párů koní.

⁷ Popisy českých osad na Volyni, *Noviny České; Věrná stráž*, 23. 6. 1950.

⁸ dtto.

⁹ Václav Kreibich, 70letý Volyňský Čech (Ivaniče, okr. Porick), dnes Meclov, Horšovský Týn.

„Ty měli pletený chlév a v něm jednu krávu. Hnůj se nevyvážel a kráva v něm byla tak dlouho až lezla horečnou ven. Pak se chlév zbořil, spálil i s hnojem a vystavěl se chlév nový.“

¹⁰ Václav Kreibich — viz pozn. č. 9.

„Sází brambory do hnoje a potom je jedí.“ Ovšem bohatá úroda brambor, na Volyni dosud nevídaná, kterou Češi dosáhli v příštím roce, byla způsobena samozřejmě „čarováním“, jemuž se zase Ukrajinci bránili kladením pravoslavných křížků pod práh českých stavení, „Nimci uměj čarovat, že jim to tak rodí.“¹¹

* * *

Usedlost volyňských Ukrajinců. Rolnická usedlost, rozšířená v 60. letech 19. století po celém území volyňské gubernie markantně obrázela tento primitivní stav zemědělské výroby, zaostalost výrobních prostředků i způsobu hospodaření. V obydlí ukrajinského rolníka na Volyni se ze všech jevů materiální kultury nejvýrazněji projevoval způsob života rolníka a jeho rodiny i stupeň jeho kulturnosti. Forma obydlí ukázala pak na ethnickou specifiku oblasti.

Na Volyni se setkáváme v této době s primitivním jedno- až dvouprostorovým obydlím, t. zv. ukrajinskou „chátí“, označovanou v národopisné literatuře za typ lidového obydlí ukrajinského národa.¹² Vedle ethnických znaků, které se projevují především v jeho formě (materiál, konstrukce, vnitřní zařízení, uspořádání), najdeme v tomto primitivním typu lidového obydlí, jakým je „ukrajinská chát“, v neposlední řadě i podstatný vliv ekonomicko-sociálních podmínek. Tento typ obydlí charakterisoval nevolnickou, mužickou Ukrajinu. Obrázela se v něm primitivní stav zemědělské výroby existující za feudalismu. Přežili-li tento typ ještě dále (setkáváme se s ním nejen na konci 19. století, ale ještě ve 30. letech našeho století v polské části Volyně a s obdobným typem i na bývalé Podkarpatské Rusi) je už typem méně rozšířeným a stává se výrazem zaostalosti v důsledku bídných sociálních poměrů a charakterisuje nám obydlí chudších vrstev vesnice. (Může být charakteristický i pro celou ukrajinskou vesnici, žijící v národnostním a tím i sociálním útisku.)

¹¹ „Nimci“ = Němci = Češi. Ukrajinci říkali všem cizincům Němci. Němci tvořili i na Volyni poměrně dosti velkou národnostní menšinu (kolem 60.000), která se v ukrajinských stepích usadila v několika vlnách ještě za feudalismu. Poslední vlna kolonisovala vol. gubernii v 19. století. Němci osídlili převážně tyto oblasti (okolí Lucku, Rovna, Zdobunova, Horochova, Kostropole). Německé osídlení bylo rolnické a jejich vesnice žily uzavřeným životem. S ukrajinským obyvatelstvem se nemísili. Uzavřenosti jejich života napomáhal i silný protestantismus.

¹² Zelenin, Russische Volkskunde, Berlin-Leipzig 1927, str. 261.

¹³ K otázce sociálních rozdílů ukrajinské vesnice na Volyni, projevující se v charakteru obydlí, jeho rozloze, vnitřním uspořádání bude třeba shromáždit další materiály, abychom se vyhnuli případnému zploštění problému.

¹⁴ Povaha, země a lidé na Volyni, Lumír 1856, str. 668.

¹⁵ Nahodil-Scheufler, Zpráva o ethnografickém výzkumu na Horšovotýnsku u českých přesídlenců z Volyně, Čsl. ethnografie, 1954, č. 1, str. 90.

¹⁶ Hlavními organizátory vystěhovalectví na Volyň byli František Příbyl a Vladimír Olič, kteří se stali i úředními představiteli českých vystěhovalců na Volyni. (Podle archivních dokladů byl F. Příbyl synem úředníka švarcensberského panství v Krumlově a Olič učitelem.) Těžko dnes budeme sledovat způsob organizace, jakým se podařilo získat pro vystěhovalectví na Volyň tak velký počet přesídlenců. (Získaný materiál dosvědčuje, že šlo o organizovanou akci.) Byly to jednak noviny, které přinášely pravidelné zprávy o podmínkách vystěhovalectví, jednak „agenti“, kteří podle vyprávění pa-

Jak vypadala ukrajinská architektura Volyně, jak vypadal ukrajinský typ lidového obydlí, jež zastihli čeští vystěhovalci v době svého příchodu na Volyň?

Architektura feudální ukrajinské vesnice na Volyni, obydlí ukrajinského rolníka nejevily (podle literatury i podle pamětníků) ještě výrazné majetkové rozdíly, které uvnitř vesnice existovaly a určovaly třídní rozklad vesnice.¹³ Rolnické obydlí v 60. letech minulého století mělo poměrně jednotný ráz na celé Volyni („chát“). Bylo prosto větších regionálních rozdílů. Po této stránce i obraz ukrajinské vesnice ať v okolí Lucku, Dubna nebo Žitomiru měl jednotný charakter tak, jak jej máme zaznamenaný ve vyprávění německé cestovatelky: „Malé nízké chaty mají vysoké doškové střechy, úzká okna, zvenčí jsou čisty, ježto se každý týden bílí. Chlévy jsou většinou jen zhruba sroubeny, takže vlk v zimě má snadnou kořist. Opodál vsi stojí krčma s dvorem pro cestující, kde jen pící pro koně, chleba a vodku dostat lze. Mimo ves nebo uprostřed na volném místě nebo na pahorku stojí bílý kostelík se 3 baněmi.“¹⁴

Obytná část ukrajinské chátě byla oddělena od hospodářských budov, které stály samostatně. Skládala se z jedné, dvou maximálně tří místností (Václav Kreibich uvádí: jizba, síň, komora). Volyňští Češi označovali prostory obytného domu českou terminologií; přejali však ukrajinský výraz „chát“ pro obytné stavení jakéhokoliv druhu a výstavnosti (stetek = chát). Většinou však na Volyni převládalo dvouprostorové obydlí o světnici a síni, která někdy sloužila i za mlat. Nejcharakterističtějším stavebním materiálem byl jíl. Ať byly stěny pleteny z proutí (vrba, rákosí) nebo stavěny z neotesaných klád, vždy byly nakonec ohozeny jilem, od něhož pocházel i na Volyni hodně rozšířený název chátě „mazanka“. Podlahou byla přirozeně udusaná zem. Střecha byla došková valbová. Řada těchto stavení byla v té době ještě kurnými chátěmi.¹⁵ Hospodářské budovy (chlév, stodola) stály odděleně od obytného stavení. Stodola byla srub s doškovou valbovou střechou. Chlív, který byl jen pro jednu, maximálně pro dvě krávy (kráva se chovala jen k vůli mléku; k tahu užívalo koní, méně volů), měl velmi jednoduchou konstrukci: pletené stěny, valbovou střechu primitivní konstrukce bez stropu. O malém nákladu na jeho postavení a tím i o jeho primitivnosti viz vyprávění Volyňských Čechů na str. 108.

Nebudeme se už rozepisovat o dalších ethnografických jevech. Šlo nám o to podat krátký náčrt prostředí, do něhož čeští vystěhovalci přišli a jež pomáhali jako národnostní menšina spolu s místním obyvatelstvem spoluutvářet. Šlo nám o to, zachytit to pozadí, na němž se odehrál střetnutí dvou národností s různým stupněm hospodářského a kulturního vývoje, z nichž tou progresivnější byli právě čeští přistěhovalci. Tato rozdílnost ovlivnila společné soužití obou národností — ukrajinské a české — proces vzájemného prolínání, mísení, absorpce a asimilace. Sehrála i významnou úlohu ve výlučném hospodářském a společenském postavení českého rolníka a měla vliv i na formu jeho národního vědomí.

* * *

Čeští vystěhovalci přicházeli na Volyň většinou hromadně¹⁶ (skupiny rolníků z Mladoboleslavska, Čás-

lavska, Mělnicka atd.) a kompaktně osídlovali ukrajinské vesnice nebo zakládali vesnice nové. Na půdě rozparcelovaných polských velkostatků byly založeny na př. vesnice Kvasilov, Hlinsko, České Noviny, České Novosiolky a pod. Jména obou posledních vesnic ukazují jednak na panenskost osídlované půdy, jednak na etnickou příslušnost jejich zakladatelů.

Kompaktnost českého osídlení na Volyni (okolí Dubna, Lucku, Rovna, Žitomíru) podmiňovala samostatnost české menšiny a tím i udržení její etnické specifiky, která se projevovala v jednotlivých jevech materiální a duchovní kultury. V rámci etnické skupiny byly zde určité ethnografické rozdíly mezi skupinami osídlenců různého krajevého původu (podle krajevého původu byly osídlovány vesnice). Dnes se nám těžko podaří zjistit, do jaké míry a v čem se projevoval regionálně-ethnografický charakter těchto skupin. Není to ani podstatné ani důležité, protože první léta společného soužití v jinonárodním prostředí brzy setřela rozdíly mezi skupinami českých vystěhovalců, pocházejících z různých krajů českých zemí. Konečně ve svém vnějším projevu byly tyto rozdíly krajevého původu osídlenců jen různými variantami jedné specifiky — české.

A přece můžeme uvést jeden příklad, v němž krajevé původ osídlenců zanechal svůj vliv. Neobráží se v něm sice ethnografický charakter kraje, z něhož osídlenci přišli, ale jeho hospodářský ráz. Máme na mysli pěstování chmele, které na Volyně přinesli osídlenci z Žatecka a Lounska a jež se rozšířilo později i mezi ostatní skupiny osídlenců a nejvýznačněji charakterisovalo hospodářství Čechů na Volyni.

Položíme-li si nyní otázku, v čem se projevovala etnická specifiky české národnostní menšiny na Volyni, v čem se nejmarkantněji udržely etnické rozdíly mezi českými přistěhovalci a ukrajinským obyvatelstvem, vidíme, že ve formě obydlí, v jeho zvycích, písňích — jmenujeme-li ty nejhlavnější z ethnografických jevů.¹⁶

Na Volyni nedošlo k etnické asimilaci české národnostní menšiny, jen k určitému ovlivnění způsobu života Čechů, jejich materiální a duchovní kultury prostředím, v němž žili po 3 generace. Otázku ukrajinských vlivů, stejně jako příčin samostatnosti české

národnostní menšiny a tím i udržení její etnické specifiky, nebudeme moci řešit bez vylíčení a ujasnění si hospodářského a společenského významu Čechů na Volyni.

V prvních letech vystěhovalectví na Volyně, kdy šlo především o vytvoření základních materiálních podmínek k práci a životu (koupě půdy, její úprava, první úroda), projevovala se specifiky českého ethnika ve způsobu hospodaření — obdělávání a přípravě půdy. V této době nemohla se ještě projevit ani ve formě obydlí, zvycích, slavnostech ani ve společenském životě, protože k jejich rozvoji nebyly ještě vytvořeny základní materiální podmínky. Rozvoj těchto forem způsobu života, jednotlivých jevů materiální a duchovní kultury, v nichž se nejvýrazněji projevovala etnicita Čechů, byl možný teprve po zajištění materiálních podmínek a po určité vnitřní konsolidaci skupiny vystěhovalců. Nesetkáváme se zde proto na př. v tomto prvním období s typickými českými stavbami, které charakterisují v pozdější době českou vesnici na Volyni, ale s přechodným typem obydlí — primitivními zemljankami. Rozšířenost zemljanek byla dána jednoduchostí a lácí jejich stavby — nutností postavit si co nejdříve střechu nad hlavou, aby ještě než přijde zima a mrazy, byl čas vykonat nejdůležitější práce prvního roku hospodaření. A nezůstaly obydlím jen na první rok. Trvalo ještě několik let než začali Češi pomýšlet na stavbu nových obydlí a stavět stavení výstavnější, v nichž se už projevovala jejich etnická příslušnost. Tak na př. zakladatelé Českých Novin žili v zemljankách po celých 7 let.¹⁷

Všechno, co si vystěhovalci přivezli s sebou ze svého bývalého hospodářství v Čechách, byly hospodářské zkušenosti. Ty byly jejich největším bohatstvím a nejcennějším kapitálem vloženým do nového hospodářství. Kromě nich přivezli si některé i nejnuttnější zemědělské nářadí (pluhy, brány, cepy, kosy, které však většinou zhotovovali čeští řemeslníci až na místě) a v uzlíčku něco peněz na nákup půdy.

Tu bylo nejdůležitější získat. Úrodné půdy, o níž se říká, že „se nemusí orat, stačí jen zasít a sama rodí“ — bylo zde hodně. Ležela ladem a její cena byla nízká. Za 1 desjatinu (asi za 1 ha)¹⁸ platilo se 12—18 rublů podle výše poptávky a spekulace. I když byla

¹⁷ Za první provisorní obydlí jim sloužily také kolny a hospodářské budovy rozparcelovaných velkostatků.

Jak vypadala taková zemljanka, zachovalo se nám málo zpráv. A přece se nám podařilo najít její popis tak, jak ji stavěli přistěhovalí Češi ve vesnici Nivě Hubinské. Byla 5 m dlouhá a 3 m široká. Stěny a strop byly z kulatiny, střecha byla pokryta listím a omazána jílem. V průčelní stěně byly dveře a na protilehlé straně okno. (Věrná stráž, 21. 4. 1950.)

Osídlování dosud neobdělané půdy a zakládání nových vesnic bylo spojeno s těžkou prací a strádáním prvých let hospodaření. Často se stalo, že na místě, které bylo prodáno českým vystěhovalcům k osídlení, byl dosud nevykácený les. Dnes si těžko dovedeme představit tato pionýrská léta českých vystěhovalců na Volyni, kdy těžkou práci spojenou s kácením a korčením lesa znásoboval nedostatek pitné vody a jídla, zima, sníh a napadání nových sídlišť smečkami vyhladovělých vlků. Pro nesnesitelnost podmínek usadili se někdy na nové půdě jen muži (jako tomu bylo na př. v České Sklíně), rodiny nechali u příbuzných a známých ve vesnicích už dříve osídlených. Sami pak postavili zemljanky, vykáceli les, připravili půdu k obdělání a pro konečné osídlení svých rodin.

¹⁸ 1 desjatina = 1,09 ha.

mětníků chodili po vesnicích a získávali chudé rolníky pro vystěhovalectví na Volyně.

V roce 1868 koupili Příbyl a Olič velkostatek Glinsk a na jeho půdě (3.000 desj.), kterou rozparcelovali a prodali 126 českým rodinám, založili první českou vesnici Hlinsko. Jak už jsme se zmínili v I. části článku existovalo na Volyni už před touto dobou několik českých vesnic; šlo však o vesnice, založené potomky t. zv. českých exulantských rodin.) Vladimír Olič se stal později dějepiscem českého vystěhovalectví na Volyně. Napsal knížku: Dějiny českého vystěhovalectví na Volyně, která vyšla v r. 1908 v Kijevě.

^{16a} „Každému kulturnímu jevu, každé věci dávají lidové masy takové formy, které odrážejí národní pojetí dokonalosti a krásy. V těchto formách projevují se etnické tradice, po léta shromažďované. To se týká stejně tak pracovního nářadí, předmětů denní potřeby, jako uměleckých předmětů. Jazyk, obyčej, pověry, udržované lidovými vrstvami také nesou na sobě znak ethnosu — lidovosti a národnosti. Tento jev už dávno na sebe obrátil pozornost ethnografů, kteří ho však nedostí správně vysvětlovali, chtějíce etnickými rozdíly objasnit nejen formu, ale i obsah kultury. Takovým způsobem forma kultury uchovává rysy ethnika, lidovosti a národnosti.“ (P. I. Kušner, Etničeskije tĕritorii i etničeskije granicy, AN SSSR, Moskva 1951, str. 7.)

tak levná, většina vystěhovalců neměla tolik peněz a kupovala ji proto po částech. Byli nuceni, jak jsme se už zmínili, i vypůjčovat si peníze od židovských lichvářů na vysoký úrok, dosahující až 150 %. Často najímali půdu jen do pachtu, aby po sklizni a prodeji první úrody mohli si ji koupit do definitivního vlastnictví. Anebo — ti nejhudší z nich — dávali se najímat na práci na velkostatek, aby si vydělali peníze na nákup půdy.¹⁹

* * *

České zemědělství na Volyni bylo od počátku charakterisováno svou intenzitou. Češi zavedli střídavé hospodářství, pěstovali pícniny, okopaniny, chmel, hnojili vydatně svá pole a používali dokonalejších zemědělských nástrojů než Ukrajinci. Ve vesnicích, které osídlili, změnili poměr pěstovaných obilnin a okopanin. Rozšířili plochu osévanou pšenicí (o níž říkali Ukrajinci, že se na Volyni nedaří) a výměru, osázenou bramborami, chmelem a cukrovkou. Hospodařili tak jak tomu byli zvyklí na svém vlastním hospodářství doma v Čechách nebo u sedláků, u nichž sloužili. Museli se však také přizpůsobovat půdě, která ještě nebyla navyklá intenzivnímu obdělávání. Vrstva ornice byla ještě mělká a tak se stalo, že Češi zvyklí z Čech na hlubší orbu, vyorali prvním rokem mrtvou zem. Těžká černozem nevyžadovala také válcování jako lehčí půda v Čechách.

Produktivita práce českého rolníka byla od počátku značně vyšší než ukrajinského. Výnos obilí a brambor v českých osadách na Volyni přibližoval se v prvních letech výnosu v úrodných českých krajích. Obilí z českých vesnic bylo kvalitnější a mělo rychlý odbyt. Kupní síla českého hospodářství se rychle zvětšovala. Český rolník přijel na Volyň ze země, kde prudké tempo kapitalistického rozvoje zasáhlo i zemědělství. Cesta maximálního rozvoje individuálního hospodářství byla proto jedinou cestou českého rolníka na Volyni. Byla-li první léta vystěhovalectví na Volyň cha-

¹⁹ Na velkostatku jim platili až 3 rubly denně za práci s potahem. (J. Folprecht, Dějiny České Volyně, Věrná stráž, 17. 2. 1950, str. 5.)

²⁰ Opis: Folprecht Josef, Dějiny České Volyně, Věrná stráž, č. 6, 1950.

²¹ J. Auerhan v Národohospodářském významu českých osad ve vol. gubernii (Národohospodářský obzor roč. XVII. r. 1912) uvádí opis z volebních seznamů ostrožského újezdu (z českých vesnic), v nichž jsou zaznamenáni voliči podle výměry půdy. Jak Auerhan uvádí není seznam úplný, protože jen od určité velikosti pozemků bylo možno volit. Výměra pod 10 desj. půdy byla však u Čechů ojedinělá.

V ostrožském újezdu bylo 121 voličů, kteří měli		
	10—20	desj.
42	„	20—30 „
21	„	30—40 „
11	„	40—50 „
6	„	50—60 „
1	„	60—70 „
1	„	70—80 „
1	„	100—125 „
1	„	125—150 „
1	„	150—175 „
1	„	250—300 „

Kolem roku 1910 existovala na Volyni řada peněžních ústavů pro drobný úvěr. Češi v nich neměli účast. Jak uvádí Auerhan ve výše zmíněné práci „vysvětluje se to tím, že jsou natolik hmotně zabezpečeni, že nepotřebují vyhledávat úvěr“.

²² J. Auerhan, Národohospodářský význam českých osad na Volyni, Praha 1912; stejně vypráví J. Vokáč (Ivanice, okr. Porick), žijící dnes v Meclově na Horšovotýnsku.

akterisována více méně vzájemnou kooperací, společným obděláváním polí, společnou sklizní a svážením obilí do jedné stodoly (t. zv. spolkové, z níž se pak obilí rozdělovalo podle velikosti výměry), bylo to proto, že nebyl čas na výstavbu vlastního hospodářství. Avšak už nejbližší léta jsou charakterisována výstavbou vlastních hospodářských budov, i když ještě většinou provisorních (obydlím zůstává nadále zemljanka). Vedle stále trvající vzájemné výpomoci je tu vidět snaha co nejdříve se osamostatnit a rozvíjet vlastní hospodářství.

* * *

Přeskočíme pár let těžkých začátků a podíváme se na hospodářství Čechů souhrnně v průběhu osmdesáti let, ztrávených na Volyni.

Ti, kteří přijeli z Čech jako malozemědělci, deputátníci nebo zemědělství dělníci a byli spočátku majiteli nebo nájemci jen několika desjatin, stali se za několik let majiteli velkých usedlostí s výměrou půdy, pohybující se kolem 20 desjatin. V roce 1928 uvádí dokonce polský časopis *Expres porannyj* (č. 118 ze dne 29. 4. 1928; týká se pouze polské části Volyně), „že mezi Volyňskými Čechy není jediného chudého, nejmenší sedlák má 20 ha, průměrně 50“.²⁰ Ze starších ruských statistik vidíme, že výměra pozemků některých českých hospodářů se pohybovala i nad 50 desjatin, u jednotlivých usedlostí i kolem 200.²¹ Tato hospodářství měla už vysloveně velkostatkářský charakter.

Rozdíl v zaostalosti ukrajinského mužika a pokročilosti českého rolníka, protiklad feudálního a kapitalistického způsobu hospodaření — to byly důvody, proč česká národnostní menšina na Volyni hospodářsky zvítězila. Češi se stali nositeli a šířiteli hospodářského pokroku na Volyni. Jejich kapitalistický způsob hospodaření byl průlomem do feudálního hospodářství Ukrajinců. V důsledku svého hospodářského významu zaujímali Češi, přestože byli národnostní menšinou, na Volyni společensky privilegované postavení. Hospodářsky potlačeným stal se ukrajinský mužik. Nebyl to český zemědělec, který se dal najímat na práci k ukrajinskému zemědělci, ale naopak ukrajinská čeleď, která pracovala na polích českých rolníků. Tam, kde byl ukrajinský mužik nucen do nemožnosti dělit své pozemky, aby mohl dát svému dospělému synu kus půdy k založení vlastního hospodářství, český rolník naopak přikupoval pro svého dospělého syna nebo dceru další pozemky, rozšiřuje tak mohoucnost „rodinného“ hospodářství.²² Nebyl to tedy český zemědělec, který se přizpůsoboval prostředí, do něhož přišel, ale ukrajinský rolník, jenž si dával zhotovovat u přistěhovalých českých řemeslníků dokonalejší zemědělské nástroje („české pluhy a brány“) a učil se od českého rolníka intenzivně hospodařit. J. Auerhan při své cestě po Volyni v letech 1910—1911 zjistil, že ukrajinské vesnice, ležící v blízkosti českých osad, hospodařili mnohem racionálněji (užívali českých pluhů, bran, hnojili pole a pod.) ve srovnání se vzdálenějšími, kde se ještě hospodařilo trojpolně.

Češi na Volyni neustrnuli na tom stupni hospodářského rozvoje, jenž byl v Čechách v době jejich odchodu a který si s sebou přivezli. Jejich hospodářství se rozvíjela v souladu s kapitalistickým rozvojem

v českých zemích. Byl udržován neustálý styk s českými zeměmi pokud šlo o hospodářský pokrok v zemědělství (odborné časopisy). Velikost zemědělských usedlostí na Volyni vyžadovala použití strojů. Z Čech byly už koncem 19. století na Volyn pravidelně dováženy zemědělské stroje známých firem Wichterle-Kovářík, Knotek, Melichar a Bächer. Kolem roku 1910 bylo podle statistik uveřejněných v časopise Čechoslovčanů napočteno na př. v Hlinsku 56 žacích strojů, 6 samosílek, 15 secích strojů a 90 mlátiček.²³ Řada českých řemeslných dílen založených v 70.—80. letech krátce po příchodu na Volyn pro bezprostřední vlastní potřebu vystěhovalců, stala se zárodkem velkých průmyslových závodů. V roce 1883 v Kvasilově založená zámečnická dílna strojníka Svárovského byla už v roce 1892 přeměněna ve slévárnu a strojírnu. Ve stejném roce založená kovářská dílna strojmistra Jindřicha byla na začátku 90. let přestavěna ve slévárnu litiny a mědi.²⁴ Nejznámější české továrny na Volyni byly: na hospodářské stroje (žací, obilní, travní, samovazače) R. Josef a spol. ve Zdobunově, brň Pospíšilové Zdobunov; české strojírny a slévárny — J. Svárovský, Kvasilov; J. Jindřich, Kvasilov; B. Vostřý a spol., Zdobunov; Staněk, Luck; Svoboda, Luck; Krob, Dubno a j.²⁵ V českých rukou byla i řada moderně vybavených mlýnů (na př. mlýn brň Hovorků v Hulči, V. Svítka ve Zdobunově, Jandury v Kvasilově, v Ivaničích.) „Ivaničská“ mouka byla značka české mouky. Jako značka vysoké kvality byla žádaná na trzích i obchodníky ze vzdálených ruských krajů.

Na vysloveně obchodní charakter českého zemědělství na Volyni, na jeho intenzitu, ukazoval především chmel, jehož pěstování bylo věnováno průměrně 8—12 % z celkové výměry polností jednotlivých usedlostí. (Chmel můžeme počítat k těm „vysoce kapitalistickým kulturám“, které při poměrně malé výměře dosahují vysoké produkce.) Ačkoliv se pěstování této význačné průmyslové plodiny rozšířilo do všech českých vesnic na Volyni, střediskem chmelařství se stal Kvasilov (okr. Dubno). Zde byl v 80. letech minulého století založen sládkem Fr. Zemanem z Podkrkonoší (bratr Antala Staška, strýc Ivana Olbrachta) pivovar, který se za několik let rozrostl ve velký závod.²⁶ Abychom si učinili představu o významném podílu Čechů na pěstování chmele ve volyňské gubernii, všimneme si celoruské statistiky. Ze 4.065 desjatín chmele, pěstovaného v celém carském Rusku, připadala na Volyňskou gubernii 2.500 desjatín. Z jednotlivých újezdů měl nejvíce chmelnic dubenský újezd (800 desjatín), Žitomírský (500), Lucký (400), Rovenský (250), Ostrožský (151), Vladimír-Volyňský (150). Rok od roku stoupaly i jeho výnosy. Bylo-li v roce 1882 sklizeny jen 5.000 pudů, bylo už v roce 1887 37.000 pudů, roku 1891 41.000, v roce 1902 80.000 a roku 1910 120.000.²⁷ Za tu dobu rozšířila se podstatně i síť českých pivovarů na Volyni. Vladimír Olič ve svých „Dějínách českého vystěhovalectví na Volyn“ si ztěžuje: „Některé obce učinily sice rozběh ku stavbě kostelů, ale zůstalo to po celou dobu trvání české církve na Volyni pouze při dobré vůli, někdy též při vůli zlé.

Pivovarů českých se ovšem za tu dobu postavilo deset a v každé vesnici bylo hospod nejmeně po dvou.“²⁸

Společenské postavení Čechů, jejichž předkové odešli v 60. a 70. letech minulého století hledat na Volyn práci a obživu, se za dobu jejich vystěhovalectví změnilo. Ti, kteří odešli z vlasti proto, že pro ně nebyly doma nezákladnější materiální podmínky k práci a životu, stali se na Volyni vlastníky velkých usedlostí a závodů. Ti, kteří patřili v Čechách k vykořisťovaným a hospodářsky zaostalým vrstvám (v důsledku vybavení svého hospodářství a možností jeho rozvoje), stali se na Volyni sedláky a širiteli hospodářského pokroku. „Češi?! Eh, ich posadit na kameň i vsjo rovno obrastjut,“ řekl sovětský důstojník za druhé světové války, když projížděl Volyni a obdivoval se výstavnosti českých vesnic (Ivaniče), všestrannosti českého rolníka a ptal se „Kakaja nacija zděs život“?²⁹

O hospodářsko-společenských podmínkách a historických příčinách postavení české národnosti menšiny na Volyni, nebudeme už dále hovořit. Pokud jsme považovali za nutné a potřebné pro naši další práci se o nich zmínit, učinili jsme tak. Šlo nám jen o to, vyvarovat se vysvětlování výlučného postavení Čechů na Volyni nějakými zvláštními „rysy národního charakteru“, ethnickými znaky, a ale naopak uvědomit si působnost nerovnoměrného rozvoje kapitalismu a odlišný historický vývoj Rakouska a Ruska v druhé polovině 19. století. Obdobný proces, k němuž došlo v 60. a 70. letech na Volyni příchodem jinonárodních vystěhovalců, probíhal v tehdejší a pozdější době v řadě evropských i mimoevropských zemí, které kolonisovaly vystěhovalcké proudy z vyspělých průmyslových států. Jinak chtít řešit naši otázku (stavět ji jako ukrajinsko-český problém), by znamenalo upadnout do prázdňného vlastenčení, které má blízko k nacionalismu.

²³ dtto.

²⁴ Velenský Jaroslav, Z kroniky obce Kvasilova, Praha 1929; Toman Josef, Popis české obce Kvasilova na Volyni, Věrná stráž 11. 2. 1949.

²⁵ Folprecht Josef, Volynští krajané, Praha 1947 (stať Rudolfa Josefa: Volyňské hospodářství).

²⁶ Velenský Jaroslav, Kronika obce Kvasilova, Praha 1929.

²⁷ Auerhan J., Národohospodářský význam českých osad ve vol. gubernii (NHO roč. XVII, r. 1912).

„Na Ukrajině je také hlavní sovětská chmelařská oblast, na Volyni, kde pěstování chmele zavedli Češi, kteří tam byli usazeni od konce 60. let. . .“ Malý příruční atlas SSSR, Praha 1952.

²⁸ Citát z Oličovy knížky je opsán z Auerhanovy brožury „Čechové v gubernii volyňské“. Oličovu knížku se mi zatím nepodařilo dostat do rukou. V universitní knihovně je ztracena a v Náprstkově museu byla podle sdělení také půjčena a nevrácena; snad bude v pozůstalosti nebo v majetku některého z Volyňských Čechů.

Kolem roku 1900, v době blížící se největší konjunktury chmele, platilo se za 1 pud 400 rublů (1 pud = 16,375 kg). 1 kg stál tedy asi 25 rublů. (Srovnejme: cena půdy byla v době jejich příchodu 12—18 rublů za 1 ha.) K představě o kupní síle českého chmele a bohatství českých chmelařů na Volyni stačí, uvedeme-li charakteristiku V. Zvonaře (Vysoká u Žitomíru), který nyní žije v Mašovicích na Horšovotýnsku: „Když někdo šel na trh, stačilo, nacpal-li si do kapes chmel (1—2 kg) a přivedl si domů krávu.“

²⁹ Z vyprávění Václava Kreibicha.

